

Gegadigde:

Geboortedatum

De Heer Burgemeester der gemeente

1. Wat kunt u mededelen omtrent het karakter van betrokkene en over de plaats die hij in de gemeenschap inneemt?

2. Treedt hij in het maatschappelijke leven op de voorgrond? Zo ja, op welk gebied?

3. Is u iets bekend omtrent het nakomen van zijn financiële verplichtingen?

4. Is hij bij een kerkgenootschap aangesloten en zo ja, bij welk?

5. Wat kunt u mededelen omtrent de verhoudingen in het gezin en over de plaats die het gezin in de gemeenschap inneemt?

6. Heeft gegadigde of hebben de leden van zijn gezin ook lichamelijke of geestelijke afwijkingen?

7. Zijn u nog bijzonderheden bekend over gegadigde en zijn gezin, die met het oog op zijn sollicitatie van belang kunnen zijn?

Opmerkingen

VERSLAG VAN DE
CORNELIS LELY LEZING 2013

SELECTIE
IN DE CONTEXT VAN MIGRATIE

PROF. DR. LEO LUCASSEN

23 SEPTEMBER 2013

VERSLAG VAN DE CORNELIS LELY LEZING 2013
gehouden op 23 september 2013 in Nieuw Land
Erfgoedcentrum.

Thema: Selectie in de context van migratie

Spreker van de lezing: prof. dr. L. Lucassen, hoogleraar
Sociale en Economische Geschiedenis en wetenschappelijk
directeur van het Instituut voor Geschiedenis aan de
Universiteit Leiden

Overige sprekers:

de heer mr. Ch. Leeuwe, gespreksleider

de heer M. Witteman, loco Commissaris der Koning in
Flevoland

mevrouw E. Vriend, schrijver, journalist, historicus
(coreferent)

WELKOM

De heer Leeuwe: Dames en heren. Ik mag beginnen met de volgende mededeling, die mij door een paar medewerkers van de Lely Lezing is ingefluisterd: de organisatie zelf kan vanaf dit moment twitteren, maar u kunt dat ook. En als ik naar u kijk, dan zie ik ogenblikkelijk heel veel mensen nu in actie komen. Het teken is: #CLL. Vraagt u mij niet wat dat precies betekent in de technische aanduiding. Dat weet u zelf allemaal.

Allemaal zeer van harte welkom op de 7^e Cornelis Lely Lezing. U weet wellicht, de lezing is een samenwerkingsverband tussen het Kennistransfercentrum Flevoland en Nieuw Land. Het eerste clubje, het KCF, bedenkt de onderwerpen, de lezingen en alles wat daarmee annex is en Nieuw Land is zo vriendelijk om telkenmale ons facilitair te ondersteunen, zodat wij hier vanmiddag met ruim 150 mensen kunnen zitten om naar ik hoop interessante lezingen te luisteren. Ik dank dan ook het Nieuw Land zeer van harte voor de facilitaire ondersteuning. Ik heet u welkom namens het bestuur van het KCF, mevrouw Van der Goot, de heren Agema, Van de Beek en ikzelf. Ik deel ook even mee dat sinds dit jaar de heer Fokkens, Bart Fokkens, vertrokken is als voorzitter en dat ik hem heb mogen opvolgen als voorzitter van deze Lely Lezing.

Ik heet speciaal welkom de loco Commissaris van de Koning, de heer Mark Witteman. Ik heet professor Lucassen zeer van harte welkom en ik heet mevrouw Eva Vriend zeer van harte welkom. Ik kom daar uiteraard nog even op terug straks.

“Het nieuwe land”, dames en heren, een boek, inmiddels bekend, veel genoemd en geroemd, zeker in onze provincie en zeker, of juist niet, ik weet dat niet, in de Noordoostpolder. Het boek dat verscheen dit voorjaar van mevrouw Eva Vriend was de aanleiding om dit jaar het onderwerp selectie aan de orde te stellen. U weet, voor zover u het boek gelezen hebt, en u hebt het vast wel in groten getale gelezen. Ik weet niet eens, mevrouw Vriend, of u ook stapels boeken hebt meegenomen om straks te verkopen. Ze liggen in de winkel. En u moet het boek zeker kopen, want u krijgt van haar ook een handtekening heb ik begrepen, dus dat is alvast even een kleine aanbeveling. Dat boek, de selectie van landbouwers in de Noordoostpolder, om mevrouw Vriend te citeren, gaat niet alleen om selectie in die tijd maar zij stelt zichzelf een aantal vragen: is selectie nu inderdaad een voltooid verleden tijd, zijn wij wat dat betreft en wat zij noemt het paternalisme zo langzamerhand wat verleerd en is het opgeheven vingertje ook verleden tijd. De conclusie van mevrouw Vriend is, ik haal er vandaag een paar dingetjes even uit, dat er ook vandaag de dag nog op allerlei manieren geselecteerd wordt. Daarop zal professor Lucassen zijn verhaal straks ook baseren.

U kent de opzet van de lezing, die is elk jaar ongeveer hetzelfde. De Commissaris van de Koningin, nu Commissaris van de Koning leidt in. De heer Verbeek liet zich op het laatst verontschuldigen wegens een buitenlandse reis, maar de heer Witteman was zeer bereid om hem vanmiddag te vervangen; wat ik erg fijn vind. Daarna is de hoofdreferent professor Lucassen en dan is mevrouw Vriend de coreferent. Daarna kunnen wij met elkaar een glas drinken.

Het was altijd een goed gebruik van de heer Agema, en ik neem dat maar over, om even kort de inleiders in te leiden. Ik heb even gekeken, mijnheer Witteman, in het provinciaal programma, het collegeakkoord, zegt u als lid van het college van GS onder andere het volgende over Flevoland. “Langzaam maar zeker zijn wij een provincie van mensen geworden. Dat ging niet vanzelf. In tegenstelling tot het droogleggen is het opbouwen van een nieuwe gemeenschap geen vraagstuk dat je aan ingenieurs kunt overlaten. Een nieuwe gemeenschap maken mensen zelf. Door de inzet van heel veel nieuwkomers van het oude land heeft het gebied langzaam zijn eigen identiteit gekregen en hebben wij eigen normen en waarden ontwikkeld.” Het college constateert dan, dames en heren, ik neem dat dan maar over, maar het is een conclusie van het college van GS: “Flevoland is nu een nuchtere, harde werkers die openstaan voor groei en

verandering en gastvrij zijn voor mensen van buitenaf. Zij doen hun best (wij dus) om voor die nieuwkomers een uitstekende leefomgeving te bieden.” Met dat motto wou ik u graag het woord geven, mijnheer Witteman.

INLEIDING

De heer Witteman: Dank je wel, Chris. Je moest eens weten hoe lang we over die tekst gedaan hebben. Maar hij zag er wel mooi uit toen we hem klaar hadden. Dank ook voor de uitnodiging. Als gloednieuwe Flevolander, ik woon pas sinds 2012 in deze provincie, is het wat mij betreft wel een eer om de commissaris hier te mogen vervangen. Hij zit in het vliegtuig van Turkije hiernaartoe. In het kader van zijn activiteiten voor de Raad van Europa is hij daar geweest en dat is dan voor de gedeputeerde wel prettig om een keer op zijn plek te mogen staan. Het is ook wel bijzonder dat ik aangekondigd word als loco commissaris, want dat is volgens mij nog niet eerder gebeurd tot nu toe. Ik probeer die hoedanigheid ook wat op afstand te houden, want u weet misschien dat het loco commissariaat is voorbehouden aan de langstzittende gedeputeerde. Dat ben ik inmiddels, maar als dat pas drie jaar is, moet je daar ook weer niet al te veel over opscheppen. Wel bijzonder om het nu een keer vanuit die hoedanigheid te mogen doen. Toen ik me daarop ging voorbereiden, heb ik eens goed gekeken naar wat het onderwerp is. “Selectie in de context van migratie.” Dat is een boeiende titel, die veel associaties oproept. Daar kun je heel lang over doorpraten, maar ik kijk ook maar even naar mijzelf, want ook ik was het onderwerp van een selectie binnen mijn partij, ze zeiden dat er meer kandidaten waren, en had vervolgens de verhuisplicht om hiernaartoe te komen. Dus ik voel me als nieuwe Flevolander misschien ook wel een beetje het onderwerp. Dat was de reden waarom ik vanuit Leiden naar dit gebied kwam. Wanneer we over de schouder van mevrouw Vriend terugkijken in de geschiedenis van

Flevoland, dan is het selecteren van inwoners van het nieuwe land wel een heel interessant onderwerp. We zijn misschien vandaag de dag geneigd om te zeggen dat we dat natuurlijk in deze tijd nooit meer zouden doen zoals we dat toen hebben gedaan, maar ik vraag me af: is dat nu echt zo. Stel voor dat we vandaag 460 vierkante kilometer nieuw land zouden hebben, dat we helemaal opnieuw mochten inrichten, zouden we dat dan heel anders doen dan dat we dat 70 jaar geleden hebben gedaan? Als je nu kijkt, 70 jaar na het droogvallen van de Noordoostpolder, is dat, in ieder geval in mijn ogen als nieuwe Flevolander, in heel veel opzichten een heel geslaagde gemeenschap geworden. De kwaliteit die je daar aantreft, is in mijn ogen voor een deel het gevolg van een sterke overheidssturing na die drooglegging. Nu ben ik misschien groot geworden met de maakbare samenleving, maar ik zie een aantal ontwikkelingen in die samenleving, de sociale cohesie die je daar nu aantreft, die anders zijn dan in de rest van Flevoland. Dat heeft ongetwijfeld iets te maken met de selectie zoals die heeft plaatsgevonden. Ik ben heel benieuwd naar de bijdrage van professor Lucassen over hoe je moet aankijken tegen vergelijkbare ontwikkelingen in het huidige tijdsgewricht.

De manier waarop het maatschappelijk debat gevoerd wordt, is in de loop der tijd wel heel erg veranderd. Dan denk ik bijvoorbeeld aan de veranderingen die we sinds de inpoldering hebben gezien als ik het heb over de horizontale samenleving. Voor wie daar niet bij was, in 2011 heeft Jacques Wallage in zijn functie van voorzitter van de Raad voor het openbaar bestuur een Cornelis Lely Lezing gehouden, waarin hij heel boeiend vertelde over die overheid die in de verticale structuren zat maar een maatschappij die al veel meer in het horizontale vlak praatte en functioneerde. Een lezing die ik me nog elke keer herinner als ik het met minister Plasterk heb over het opschalen en groter maken van die provincie om problemen op te lossen. We hebben tegen de minister gezegd: denk eens even terug aan die Lely Lezing (dat wist hij natuurlijk niet), onze inwoners denken niet meer in dat soort machtsstructuren maar denken veel meer in horizontale structuren; kunnen we daar niet bij aansluiten. Wij zijn veel meer dan de oude structuren de provincie van de netwerken, van het samenwerken, problemen oplossen met mensen waarmee je dat kunt doen en dat ook weer in allerlei andere verbanden. In de overzichtelijke wereld van vroeger, waar we wel duidelijke kaders hadden, werden denken en handelen bepaald door de kerk, door vakbonden, door politieke stromingen. Ook in je baan was het duidelijk welke taken je moest uitvoeren. De leidinggevende had daar goed over nagedacht, dus daar had je ook niet zo veel discussie over. Een bestuurder genoot nog

aanzien. Kom daar nu maar eens om. Dat is allemaal anders geworden. Dat was wel in de tijd van de inrichting van de polders het geval.

Ik heb nog eens teruggekeken op mijn weblog, dat houd ik al een aantal jaren bij. In 2010 keek ik terug op mijn eerste honderd dagen in Flevoland. Ik schreef vooral over de overgang die ik vanuit de stad Leiden, als wethouder aldaar, ondervond naar de politieke cultuur in deze provincie. De politieke verschillen zijn hier veel kleiner dan in de berenkuil van de Leidse gemeenteraad, zo schreef ik dat, de politieke verhoudingen weerspiegelen hier veel meer de pioniersmentaliteit, veel meer samen voor één doel. Flevoland als netwerkprovincie. De mentaliteit die je hier aantreft gaat niet over macht en hiërarchie, zoals je die in de oude provincies wel vaak tegenkomt, maar gaan vooral over samenwerken, opbouwen en verbinden. De inwoners van het nieuwe land waren min of meer tot elkaar veroordeeld. Iedereen was nieuw en dat schiep een band. Dat leverde ook mooie resultaten op. Er werden meters gemaakt in de ontwikkeling van Flevoland. Die mentaliteit, die pioniersmentaliteit zit, en dat roep ik dan als buitenstaander die hiernaartoe kwam, nog steeds in het bloed van de mensen die hier wonen. Meer dan andere provincies is Flevoland dus een netwerkprovincie, gewend als wij zijn door die geschiedenis om samen oplossingen te bedenken en samen uit te voeren en kansen te zien in plaats van obstakels op te werpen. Iedere opgave heeft daarbij zijn eigen schaal en zijn eigen samenwerkingspartners. Zo opereren we in Flevoland al sinds ver voor de instelling van de provincie zoals we die nu hebben en zoals die in 1986 is ingesteld.

In die nieuwe samenleving, de horizontale maatschappij, zijn de mogelijkheden tot sturing voor de overheid veel kleiner geworden dan in het verleden. We zijn niet langer de spil, de allesbepalende overheid. Zo zag je dat ook in het coalitieakkoord dat er staat. Wij constateren: we hebben volwassen gemeenten waar mensen wonen die zelf weten wat ze willen met hun bestuur. Het heeft geen zin om dat van bovenaf te gaan doen allemaal. Het versterken van die verticale structuren was bij ons dus allang niet meer aan de orde. Daar zie je ook weer hoe het kabinet op het ogenblik de discussie over de Randstadprovincie vormgeeft, waarbij die verticale structuren gedacht vanuit hiërarchie en macht weer helemaal een nieuwe plek lijken te krijgen. Als ik dat vertel, begrijpt u wellicht waarom wij anders aankijken tegen dat onderwerp dan het kabinet dat doet.

Flevoland is in die zin een provincie nieuwe stijl. Dat constateren we niet alleen nu, dat was ook wat de leden van de Eerste en Tweede Kamer dertig jaar geleden vonden op het moment dat de provincie werd ingesteld. Een provincie

nieuwe stijl die licht is, die niet te veel bureaucratie heeft, die snel opereert en die door samenwerking vrienden maakt. Dat past niet helemaal bij een nieuwe provincie met 4,3 miljoen inwoners en bijna 100 gemeenten. Ik hoef het misschien niet te zeggen, maar u kunt nog tot 16 oktober allemaal uw zienswijze indienen bij de minister tegen dat voornemen. Misschien goed om daar nog eens even terug te denken aan wat al die goede dingen zijn die we als provincie bij elkaar hebben gebracht.

Dat is niet alleen in Nederland volgens mij. Dat is iets wat je wereldwijd ziet op het ogenblik. Horizontale verbindingen zoeken is de toekomst. Het is interessant om in dat opzicht terug te kijken naar de geschiedenis van onze provincie en hoe die tot stand is gekomen juist door dat soort samenwerking. Dan moet je stellen dat de inwoners van het nieuwe land wat mij betreft hun tijd ver vooruit waren door op die manier inhoud te geven aan wat wij met elkaar bereikt hebben. Ik ben heel benieuwd naar de inleidingen van de andere sprekers om te horen hoe we daartegenaan moeten kijken. Dank u wel.

De heer Leeuwe: Hartelijk dank, mijnheer de loco commissaris. Mark, dank je wel.

Dames en heren. Het is mij een genoegen om professor Lucassen aan te kondigen. Hoogleraar aan de universiteit van Leiden, naar ik begriip in de sociale en economische geschiedenis. Leergebied de geschiedenis van de migratie en de urban history. Vandaag is zijn onderwerp, hij zal dat uiteraard zelf straks inleiden, de selectie van migranten in Nederland sinds de 17e eeuw. Ik vond mooi, heer Lucassen, dat u in uw kleine aankondiging toen u de lezing bij onszelf aankondigde, alvast even zei, als een soort voorschotje: "Centrale vraag in de lezing zal zijn: wat is nu het effect van selectie, wat doet het met migranten en met mensen bij wie zij zich voegen en hoe komt het dat selectie zeker op de langere termijn zo veel onverwachte en onbedoelde effecten heeft." Een beetje dat kader. Ik las een paar weken geleden een artikel van u in de Volkskrant, ik dacht van 11 september, met als mooie titel: Asscher kan pijlen beter op werkgevers richten. Ik ga hier geen politiek statement afgeven, dat begrijpt u dames en heren, dat past mij niet, maar ik vond wel leuk dat in dat artikel stond, als ik u goed citeer en de krant ook weer u goed citeerde, want ik baseer mij maar op slechts een eenvoudige krant: "Niet de komst van de arbeidsmigranten, Polen, Bulgaren en Roemenen, is het probleem. Er is een heel ander probleem aan de hand, namelijk dat én mensen die opdracht geven niet altijd goed verstaan hoe ze daarmee moeten omgaan én we zouden onze wetgeving op dat punt van zaken wat moeten aanpassen." Ik zeg het maar heel vrij. U hebt straks uiteraard alle gelegenheid om mij ogenblikkelijk te corrigeren. Ik vind het heel fijn dat ik u mag aankondigen, omdat het onderwerp selectie, nogmaals, naar aanleiding van het boek

van mevrouw Vriend, erg in de belangstelling staat. Ik hoop dat wij van u een boeiende lezing tegemoet kunnen zien. Aan u het woord.

SELECTIE IN DE CONTEXT VAN MIGRATIE

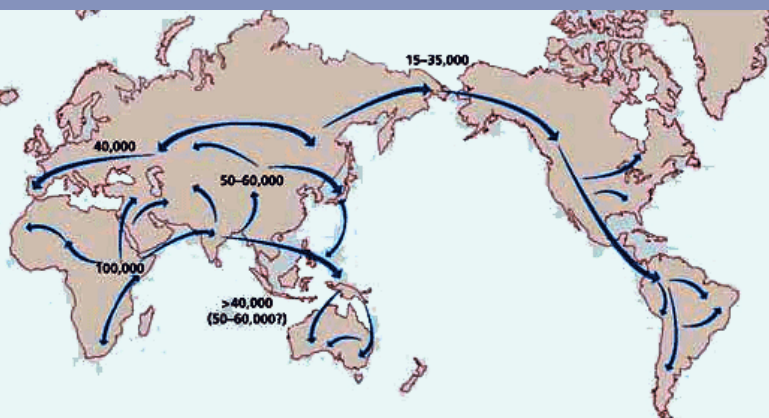
De heer Lucassen: Terwijl mijn charmante assistente de Power pPoint klaarzet, wil ik u ten eerste natuurlijk hartelijk danken voor de eervolle uitnodiging om hier in Flevoland te spreken. Eerst dacht ik: moet ik niet naar de Noordoostpolder. Maar toen keek ik nog eens goed op de kaart en dacht: nee, die begint net eventjes verderop. Ik kom hier sinds een aantal maanden wat vaker langs, omdat de treinverbinding via Lelystad veel sneller gaat en ook rechtstreeks vanuit Leiden. Wat dat betreft zullen de polders in ieder geval wat meer passanten zien door de nieuwe treinverbinding.

Waar ik het vandaag over wil hebben, is migratie om te beginnen. Ik wilde maar even de meest ruime greep maken die je kunt maken, namelijk eerst ons zoals wij hier zitten, de menselijke soort, de homo sapiens, als uitgangspunt nemen. Zoals u misschien weet, ontstond de homo sapiens, zoals wij er nu ongeveer uitzien, hersencapaciteit, et cetera, ongeveer 200.000 jaar geleden. In Afrika. Daar is de

mensheid ontstaan. Die is niet stil blijven zitten in Oost-Afrika; er zijn ook geleerden die zeggen Zuid-Afrika. In de eerste honderdduizend jaar hebben onze voorvaders en voormoeders zich langzaam maar zeker verspreid over Afrika. Dit is de verspreiding van de mensheid eerst over Afrika en vervolgens dacht men: er is nog wel meer dan Afrika, laten we eens wat verder gaan kijken. Eigenlijk is de geschiedenis van 'ons', en zeker de ontstaansgeschiedenis, een geschiedenis van constante migratie. Eerst naar Azië, later zijn er een aantal linksaf geslagen naar Europa en

als allerlaatste beweging, en u moet zich voorstellen dat de zee toen een meter of zestig lager stond omdat het veel kouder was dan nu, kon je betrekkelijk gemakkelijk over de Beringzee. Als allerlaatste ontdekkingsreis is de mens op die manier eerst in Noord-Amerika en later in Zuid-Amerika terechtgekomen. In dat hele proces van verspreiding zijn mensen er steeds heel verschillend gaan uitzien, verschillende huidkleuren, maar hebben ook heel verschillende technieken, verschillende ideeën ontwikkeld. Dat heeft geleid tot een enorme diversiteit van mensen. Een diversiteit die, zou je kunnen zeggen, in de laatste duizenden jaren wat meer is gaan afnemen nu mensen weer meer naar elkaar zijn toegetrokken. De grote volksverhuizing, zoals we allemaal hebben geleerd op de lagere school, in de vierde eeuw van onze jaartelling, toen de Vandalen en de Visigoten het Romeinse Rijk binnenvielen, is een van de voorbeelden

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

van grootschalige migraties, in dat geval vanuit Centraal Azië naar Europa.

Op een bepaald moment ging de mensheid over tot landbouw. Ik hoef u hier in deze context niet te vertellen wat landbouw is. De eerste dorpen ontstonden, wat we kennen als de neolithische revolutie, toen de mensen echt voedsel gingen verbouwen, zo'n 11.000 jaar geleden in Turkije. Daar zijn de eerste boeren, in Anatolië. Dus de gastarbeiders die veel later naar Nederland zijn gekomen zijn afstammelingen van de eerste boeren. Hier in Nederland, tenminste wat wij nu Nederland noemen, gaan iets van 5.000 jaar geleden de eerste dorpen ontstaan en ook de eerste landbouwnederzettingen. Je zou kunnen denken dat vanaf dat moment de mens sedentair wordt. Dan heb je je boerderij, je hebt je huisje en je land, dus wat zou je dan nog verder gaan trekken. Dat is verre van waar, want mensen zijn eigenlijk tot op de dag van vandaag heel mobiel gebleven. Wat wij nu percipiëren als iets heel

nieuws - we denken dat we nu enorm mobiel zijn en dat dat iets is van moderniteit en van toegenomen communicatie en transportmogelijkheden, vliegtuigen niet te vergeten - en je kijkt als historicus terug, dan blijkt dat helemaal niet zo te zijn. Mensen zijn altijd heel erg mobiel geweest en ik zal u dat straks ook aan de hand van de geschiedenis van Nederland laten zien en u een aantal illustraties daarvan geven.

Als je migratie intikt in Google, of migration als je het Engelse woord neemt, dan gaan de meeste hits niet over mensen maar over vogels of over walvissen, want die migreren ook voortdurend. Mensen doen dat ook. Net als dieren doen ze dat om ergens anders voedsel te vinden, partners te vinden, in het geval van mensen ook om werk te vinden en soms ook om nieuwe gebieden te koloniseren. Meest recent waar wij hier nu staan, in de IJsselmeerpolders, en wellicht in de toekomst de planeet Mars; dat hebt u ook allemaal kunnen lezen. In 2023 moeten er vier mensen, vier homo sapiens, naar Mars, twee mannen en twee vrouwen. Er hebben zich inmiddels 200.000 kandidaten gemeld. Overigens is dat enkele reis want deze mensen komen niet meer terug. Je moet er maar zin in hebben, denk ik dan. Overigens wordt dat een heel groot selectieproces voor deze vier, dus misschien kunnen ze nog eens bij de Noordoostpolder te rade gaan hoe ze dat hier in de jaren veertig hebben gedaan.

Er is een heel groot verschil met dieren, namelijk dat dieren waar je ze ook aantreft min of meer hetzelfde zijn. Niet helemaal, maar een walvis die van hier naar hier zwemt en een andere walvis tegenkomt, dan kun je wel een aardig gesprekje hebben maar heel veel nieuws leer je dan meestal niet, die walvissen zitten toch meestal redelijk hetzelfde in elkaar. Dat geldt voor mensen niet. Die hebben zich in de isolatie van de diaspora over de hele wereldbol heel verschillend ontwikkeld; qua taal, qua cultuur, qua wereldbeeld. Het interessante van migratie van mensen is dat als mensen vanuit een heel verschillende cultuur elkaar tegenkomen en met elkaar gaan samenwonen, het vaak heel nieuwe combinaties oplevert. De Oostenrijkse economisch historicus Schumpeter noemde dat 'Neue Kombinationen'. Dat zag hij als de drijfkracht achter de economische en sociale ontwikkeling. Uiteraard kan dat ook minder vrolijk aflopen. We kennen uit de geschiedenis genoeg clashes tussen mensen, massamoord, et cetera. Maar in heel veel gevallen zie je dat juist migratie leidt tot innovatie. Waarbij je denkt: denken die daar zo over, hebben ze dat uitgevonden; misschien moeten we dat hier ook maar eens gaan doen. Dus in die zin is migratie essentieel zou je kunnen zeggen voor de vooruitgang en voor de ontwikkeling van de mensheid. Nogmaals, niet dat dat altijd zonder slag of staat gaat, maar dit is wel een gegeven.

Dit soort migraties, waarbij mensen culturele grenzen overschrijden, kent allerlei expressies. Handelaren, soldaten, vluchtelingen, arbeiders, geleerden, diplomaten, politici. Gezien de naamgever van deze lezing, en ik heb begrepen dat het vandaag zijn geboortedag is, zal ik mij eerst concentreren op kolonisten, want daar gaat het in deze context toch vooral over. In de wereldgeschiedenis is kolonisatie, dus het in gebruik nemen van min of meer lege gebieden - hier was het niet min of meer, hier was het echt leeg, maar in veel gevallen is het een relatieve term - een belangrijke vorm van migratie. Kijken we bijvoorbeeld naar de geschiedenis van de oude Grieken. 500 jaar voor Christus zwermde die al uit over het gebied van de Zwarte Zee, de Krim zoals we dat nu kennen, en kwamen er allemaal satellietsteden van de Metropolis. In Griekenland Athene, Sparta, noem ze maar op. Die stuurden een aantal mensen weg, want het was gewoon te druk: gaan jullie nu maar daar zitten. Dan werd daar een soort satellietstad gebouwd. Dat is in feite de klassieke vorm van kolonisatie zoals we die uit de Griekse oudheid kennen van alle grote rijken, dus niet zozeer naties, staten, maar het Chinese Rijk, het Russische Rijk, Tsarenrijk.

Ook het Ottomaanse Rijk en daar heb ik een klein voorbeeld van. Het Ottomaanse Rijk, wat we nu Turkije noemen maar wat zich vroeger uitstrekte over een heel veel groter

moest een beetje sterk en flink zijn, niet te flauw uitgevallen en als het even meeviel dan kreeg je een hoop grond, een mooie boerderij. Maar ja, de Ottomaanse soldaten konden het misschien ook wel weer van je afpakken of platbranden of nog erger. Zeker in de 16^e en 17^e eeuw zie je dat er vanuit het Ottomaanse Rijk boeren vanuit Anatolië werden gehaald. Niet om te werken als gastarbeiders in West-Europa, dat was veel later, maar om zich als boeren in de Balkan te vestigen. En van noord naar zuid deden de Habsburgers dat met die Grenzer in de grensstreek, een soort niemandsland, tussen die twee grote rijken.

Een ander bekend voorbeeld van kolonisatie, migratie, zijn de zogenaamde Wolga Duitsers. Dat waren Duitse boeren, vooral uit Zuid-Duitsland, die in de tweede helft van de 18^e

Wolga Duitsers

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

'Grenzer'

Source: Based on information from United Kingdom, Admiralty, Naval Intelligence Division, Yugoslavia, 2: History, People, and Administration, London, 1944, 20.

Figure 2. Military Frontier Province Between the Habsburg and Ottoman Empires, ca. 1600-1800

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

gebied, over een deel van de Balkan, een groot deel van Noord-Afrika en een groot deel van het Midden-Oosten. Dat rijk is ontploft met de Eerste Wereldoorlog. Daarvoor zie je dat er in de grensgebieden met name met het Habsburgse Rijk, wat we nu gemakshalve Oostenrijk noemen, werd gevochten maar dat er ook voortdurend werd gekoloniseerd. Door dit soort types, een combinatie van een soldaat en een boer. De Habsburgers noemden dat wel 'Grenzer'. Dat was een tamelijk risicovol baantje. Er werd ook geselecteerd. Je

eeuw onder Catharina II, toen tsarina van Rusland, werden overgehaald om zich aan de Wolga te vestigen. Waarom? Omdat Catharina de Grote en ook al die tsaren voor haar voortdurend bezig waren het Russische Rijk uit te breiden, naar het zuiden maar ook naar het oosten. Dat rijk was een voortdurende beweging en in expansie. Al die nieuwe gebieden probeerde men zo nuttig mogelijk te maken en ook dat er veel voedsel werd geproduceerd, een beetje zoals de Noordoostpolder, en men haalde daar toen Duitsers naartoe. In dat geval gaat het om 30.000 boeren met hun gezinnen, dus laat het een paar honderduizend man zijn, die kregen allemaal 30 hectare per familie. Ik begreep uit Eva's boek dat het ongeveer de middencategorie is van de Noordoostpolder, of was het 34 hectare? Akkoord, 24 hectare. Niet de 50 hectare boeren, dus niet de echt grote jongens maar toch ook niet slecht. Hier ziet u zo'n nederzetting van Wolga Duitsers in het begin van de 20^e eeuw. Daar wonen er maar heel weinig meer van, want die zijn door alle gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog voor een heel groot deel daar weggejaagd en ook door Stalin helemaal

naar Kazachstan en naar Siberië verbannen. De meeste nakomelingen zijn daarna in de jaren tachtig weer naar Duitsland gekomen, omdat ze Duitse afstamming konden claimen. Dus weer terug bij af, zou je kunnen zeggen, deze boerenkolonisten.

China nog heel kort. Ook China kent een grote geschiedenis van kolonisatie en migratie, van vooral kleine boeren. De Chinese keizers, dus nog voor Mao, hadden groot belang bij ook weer zo'n krankzinnig groot rijk. Die wilden Han-Chinezen zo veel mogelijk in die grensgebieden hebben om de concurrentie voor te zijn. Dus miljoenen Chinezen zijn door de Chinese keizers naar het noorden, Mongolië, Mantsoerije, Siberië, en ook naar het westen van het rijk gestuurd. Dat was geen kwestie van had je er zin in, je moest gewoon gaan. Anders liep het slecht met je af.

Als we nu even naar Europa zelf kijken, dan moeten we voor kolonisatie wel wat verder terug in de tijd. Vooral in de middeleeuwen zijn er allerlei gebieden van Europa ontwikkeld, ontgonnen, waar eerst moerassen waren, zoals in Pruisen en in Polen. Die zijn in cultuur gebracht. Ik kom zelf uit een klein dorp in de Peel, dus ik werkte altijd bij tuinders, en ik bedacht mij toen ik naar de voorzitter zat te luisteren: dat is ook grond die daarvoor moeras was. Een deel is nu nog natuurgebied, maar voor een heel groot deel ook ontginning. Echt zoals we dat in grote rijken als China en Rusland kennen, dat is wel erg lang geleden. De bulk van de migratie in Europa zijn niet zozeer kolonisten in de afgelopen eeuwen, maar vooral mensen die naar de stad trokken. U moet zich realiseren dat tot ver in de 19e eeuw in steden meer mensen dood gingen dan er werden geboren, dus die hadden continu mensen nodig om alleen al hetzelfde inwoneraantal te houden, laat staan als ze wilden groeien. Ook grote aantallen soldaten. Waarom vinden vast velen van u geschiedenis een vervelend vak? Omdat je al die oorlogen moest leren en de Vrede van Utrecht en de vrede van dit en waar je van al die details een beetje gallisch werd. Dat is niet toevallig, want Europa is een gebied waar ongelooflijk veel oorlog is gevoerd, omdat er een constante competitie was tussen staten. Dat betekent dat je voortdurend heel erg veel soldaten nodig had. Tot aan de 19e eeuw waren dat vooral soldaten die je dan van ergens anders betrok; uit Zwitserland, of Schotland. Dat waren beroepssoldaten van elders. Ook dat zijn migranten. Maar ook de zeelieden bij de VOC. Ik zal daar straks op terugkomen.

De meest bekende vorm van migratie in de Nederlandse geschiedenis als ik mijn studenten vraag, is misschien nog wel de emigratie. Mensen die Nederland hebben verlaten. Zoals Evert van Benthum, u herkent hem allemaal, die na een succesvolle schaatscarrière besluit om ergens anders te gaan boeren, in het geval van Van Benthum in Canada. Voor

een deel is dit ook weer kolonisatie, migratie, zeker als het om agrariërs gaat. Nog steeds verlaten Nederlandse boeren en tuinders ons land, omdat hier eenvoudigweg te weinig ruimte is. Tot in Afrika aan toe; bloementelers. Ik weet het van mijn vrouw, die komt uit de kop van Noord-Holland. Mijn schoonvader was daar een klein boertje, maar die is nu helemaal omgeven door bollenboeren en daarvan weet ik weer dat nu die overal ter wereld geschikte grond zoeken om hun bollen te kunnen laten groeien.

Selectie was een van de sleutelwoorden die mij werd aangereikt toen men mij vroeg om deze lezing te geven. Als je daarover nadenkt dan is er over wat voor soort migratie

Emigranten als kolonisten

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

we dan ook spreken, of het nu die van Evert van Benthum is of van een Chinese boer in de eerste eeuw van onze jaartelling, altijd wel sprake van een vorm van selectie. Mensen migreren niet zomaar. Huis en haard verlaat je niet zomaar, want migreren betekent risico's nemen. Misschien dat het van Leiden naar Lelystad nog wel meevalt, maar niet voor de meeste mensen. Van Benthum zal toch ook lang hebben nagedacht: waar kan ik grond kopen, hoe duur is die grond, hoe is het klimaat, hoe is het met de markt, et cetera. Want het zijn nogal beslissingen die je neemt en investeringen die je doet. Dat geldt voor eigenlijk alle migranten. Die wegen risico's af op grond van de informatie die ze hebben en die informatie is vaak fout, of onvolledig, en dan kan het tegenvallen, maar dat doen ze natuurlijk wel. Is er werk, is er onderdak, is er een toekomst.

Politici willen nog wel eens het beeld ophangen dat migranten een soort lemmingen zijn. Vandaar ook mijn stukje in de Volkskrant naar aanleiding van een stuk van onze vicepremier Lodewijk Asscher, die het had over op doorbreken staande dijken. Dan denk je: daar gaat een soort tsunami, dat woord viel geloof ik niet in het stuk, maar

het is natuurlijk dezelfde soort beeldspraak. Overigens, waterbeeldspraak als het gaat om migraties is heel erg populair. Allerlei watermetaforen kom je tegen als het om migratie gaat. Doorbrekende dijken, golven van migranten. Daar zitten allemaal associaties achter als iets wat je niet meer kunt tegenhouden, als iets wat een autonome kracht in zichzelf heeft. Maar dat zijn allemaal individuele mensen die op grond van hun beschikbare informatie afwegingen maken. Migratie is uitermate selectief. Zelfs ook bij vluchtelingen bijvoorbeeld, waarvan je zou denken: die mensen móeten weg, dus die hebben geen keuze. Dat ligt vaak wat genuanceerder. Vaak hebben vluchtelingen wel keuzes in de zin van dat je ook naar het buurland kunt gaan. Je hebt soms keuzes, het ligt sterk aan de situatie, maar vaak hebben vluchtelingen wel keuzes waar ze naartoe gaan. En uiteraard denk je dan ook na over: waar heeft mijn diploma enige waarde, waar kan ik een baan vinden. Vluchtelingen zijn vaak jonge mensen met nog initiatief en nog energie. Heel zelden komt er een bus bejaarde vluchtelingen de grens over. Dat is ook niet voor niets.

Met uitzondering van extreme vervolging en oorlog, zoals tijdens de Chinese burgeroorlog eind jaren veertig. Er is net een fantastisch boek uit van Frank Dikötter,

Chinese plattelanders in de stad

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

afgelopen week werd dat besproken in de krant. Uitermate deprimerend overigens. Toen, in de beginperiode van Mao, zijn er verschrikkelijke dingen gebeurd. Mensen hadden echt geen andere keuze dan weggaan, anders werd je gewoon dood gemaakt, maar meestal hebben mensen wel, althans gelimiteerde, keuzes en maken mensen ook afwegingen. Zoals gezegd, doorgaans zijn het jonge mensen, ondernemende types. Je moet wel een beetje in zijn voor avontuur. Dat geldt ook voor de Roemeense aardbeienplukkers die u hier ziet, voor Iraanse asielzoekers, voor Afrikaanse migranten die het risico nemen en op een

wrak bootje proberen de zuidkust van Europa te bereiken. Dat gaat allemaal om eenzelfde type mensen. Zo tussen de 20 en de 35 jaar meestal. Dat is ook niet zo gek, want om het voorbeeld van de Afrikaanse vaak illegale vluchtelingen te nemen. Dit zijn weer keuzes die worden gemaakt in Afrikaanse boerengezinnen, bijvoorbeeld in West-Afrika, waarbij men denkt: hier verdienen we gewoon te weinig met zijn allen, wie heeft er een kans om ergens anders iets te gaan verdienen. Dat zijn keuzes die Europeanen al eeuwenlang hebben gemaakt en die ze tot migratie heeft aanzet. Keuzes die Afrikanen nu ook maken. Dan wordt er gekeken: wie ziet er een beetje goedgebouwd uit, wie kan hard werken, wie is een beetje slim, wie heeft zin in avontuur, en dan wordt er geïnvesteerd in zo'n bootje. Niet in zo'n bootje, hier zijn ze al opgepakt door de kustwacht, maar in die wrakke bootjes die u wel kent. En dan hoopt men dat iemand een baantje krijgt, in de land- en tuinbouw, en dan geld terugstuurt naar de familie. Dat zijn keuzes die mensen maken op grond van informatie die ze hebben. In dit geval natuurlijk keuzes die ook grote risico's in zich bergen.

Heel vaak gaat het om zelfselectie, maar ook selectie binnen huishoudens. Het is een combinatie van mensen die zelf denken: ik wil weg, ik wil ergens anders geld gaan verdienen, en een soort sociale omgeving. Dat kan een gezin zijn, dat kan een iets groter verband zijn, waarbij er druk wordt uitgeoefend op mensen om weg te gaan, maar wel met het idee geld te verdienen en dat geld terug te pompen in de lokale economie. Dus als je het over selectie hebt, gaat het ook heel veel om zelfselectie.

Selectie aan de poort. Dat is een beetje het onderwerp van het boek van Eva Vriend. Eva heeft dat heel goed laten zien in dat mooie boek 'Het nieuwe land'. Daar ligt de schijnwerper sterk op diegenen die de macht hadden om te bepalen: wie krijgt er een boerderij, wie kiezen wij uit uit al die mensen die dat heel graag willen. Dat is wat je noemt selectie aan de poort. Als je gaat nadenken over de geschiedenis van migratie, dan is de lens van selectie heel interessant. Dan zie je dat niet alleen dat idee van zelfselectie al heel gauw komt bovendrijven, maar dat er ook veel voorbeelden zijn waar allerlei vormen van selectie aan de poort plaatsvonden. Ook bij de Nederlandse emigranten. We zitten hier bij elkaar met een redelijk hoge gemiddelde leeftijd. Velen van u herinneren zich nog de emigratiekoorts van de jaren vijftig. Dat werd ook sterk aanzet door de overheid. Dat werd overal rondgebazuind: jongens, we moeten weg. Want er waren toen 10 miljoen Nederlanders en dat waren er veel te veel. Er was een grote woningnood. Van immigratie kon geen sprake zijn. Nou ja, toen kwamen al die mensen uit Indië, dat was niet helemaal de bedoeling. Mensen moesten toch vooral weg. Er werd soms ook een bonus betaald, et cetera. Maar goed, waar

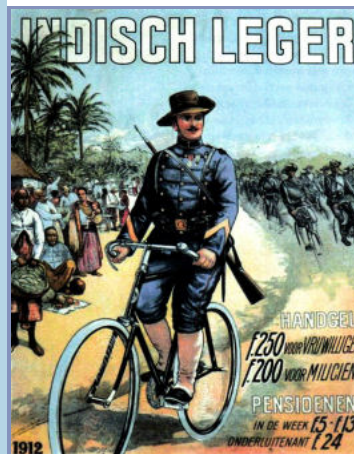

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

moest je dan naartoe. Niet ieder land nam zomaar iedereen op. Uit het gezin van mijn moeder, zeven kinderen, zijn er twee emigranten. Die zijn naar Nieuw Zeeland gegaan en die waren daar ook welkom, want die hadden beroepen die in Nieuw Zeeland bruikbaar waren. Maar mijn oom Johan wilde graag naar Zuid-Afrika, maar die kwam daar niet binnen, want daar wilden ze bouwvakkers en technici en geen pennenlikkers, en hij was onderwijzer. Hij kreeg dus geen visum voor Zuid-Afrika. Hetzelfde geldt voor Nederlanders met een kleurtje. Of dat nu vanwege Indië of Suriname was, zij kwamen Australië niet binnen, want daar had je in de jaren vijftig en tot ver in de jaren zestig wat ze noemden een 'colourbar'. Mensen die niet helemaal blank waren, werden niet toegelaten. Nu zou je dat nooit meer hardop zeggen, maar toen werd dat wel gewoon hardop gezegd. Dus er waren ook racistische criteria om een verschil te maken tussen wie je in je land wilt hebben om dat land op te bouwen en wie niet. Een beetje een vergelijkbaar probleem als waarmee de vormgevers van de Noordoostpolder kampten: wie willen wij hier eigenlijk hebben. Meer de sociale ingenieurs, zoals je zou kunnen zeggen. Dat soort ideeën vind je terug in dat boek 'Het nieuwe land'.

Overigens viel dat leven van die emigranten, ook van de Nederlandse emigranten, vaak nogal tegen. Van de half miljoen Nederlanders die zijn weggegaan tussen eind jaren veertig en midden jaren zestig, is ongeveer een derde teruggekomen. Wij denken altijd: eenmaal weg altijd weg. Dat is niet zo. Heel veel mensen viel het op allerlei manieren tegen, of er was heimwee. Het is aardig om in het boek van Eva te lezen dat heimwee ook in het geval van de Noordoostpolder soms een rol speelde. Bijvoorbeeld Brabantse boeren die een boerderij kregen en niet konden aarden, omdat Brabant natuurlijk veel gezelliger is dan de Noordoostpolder, en dan toch maar weer teruggingen. Dat als eerste voorbeeld van selectie. Dus ook bij emigranten speelt selectie, niet alleen zelfselectie. Het was een bepaald segment van de Nederlandse bevolking dat toen vond dat men het hier niet meer naar zijn zin had. Daar had de oorlog veel mee te maken. Maar ook de landen waar ze naartoe wilden, hadden zo hun eigen ideeën over wie ze daar wilden toelaten.

Een andere vorm van selectie houdt verband met een plaats hier vlak in de buurt, namelijk Harderwijk. In de 19e eeuw besloot Nederland om wat nu Indonesië is, toen Nederlands Indië, wat verder te gaan ontwikkelen. Voor één van de manieren om dat te doen, had je een leger nodig om bepaalde delen van Indië, denk aan Atjeh bijvoorbeeld, niet alleen te pacificeren maar ook de orde te handhaven. Daarvoor werd het KNIL in het leven geroepen, het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger. Zij hadden een groot probleem bij het werven van mensen, want Indië was geen erg populaire bestemming. Zeker niet tot ongeveer 1860, want de tropische ziektes waren wijd en zijd aanwezig en de kans dat je daaraan overleed was behoorlijk groot. Daarna ging dat wat de

KNIL soldaten

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

ziekte betreft wel wat beter. Maar verder, soldaat bij het KNIL, dan moest je wel heel wanhopig zijn wilde je je daar bij aanmelden. Wat je daar ziet, en dat is een terugkerend patroon, is dat er binnen Nederland helemaal niet genoeg mensen waren om zich daarvoor beschikbaar te stellen. Dus je ziet dat uit heel Europa mensen voor het KNIL werden geworven en die kwamen allemaal echt letterlijk aan de poort van de kazerne in Harderwijk, meldden zich en zeiden: ik wil wel naar het KNIL. Dan verplicht je je natuurlijk om een aantal jaren daar te dienen, tegen een bepaald salaris. Hoe impopulair dat baantje ook was, ook daar werd geselecteerd, want ze wilden natuurlijk geen zieken of gekken of anderszins niet functionerende soldaten hebben. Dus daar vond ook heel duidelijke selectie plaats.

Binnenlands denken we niet zo gauw aan migratie. In het boek van Eva natuurlijk wel, want dat zijn in feite migranten die naar de Flevopolder zijn gekomen; vooral Nederlandse migranten en pas later migranten uit andere landen. Als je gaat kijken naar de geschiedenis van de industrialisering met name van Nederland, dan zie je dat nogal wat fabrieken vóór de periode van de gastarbeiders,

de jaren twintig/dertig en ook nog wel de beginjaren vijftig, ook binnen Nederland hebben gedacht: hoe komen wij aan voldoende geschikte arbeiders. Dat waren bedrijven zoals Philips bijvoorbeeld, die zich eenmaal in Eindhoven had gevestigd. Maar daar was het niet zo heel gemakkelijk, toen Philips echt groot werd, om voldoende geschikt personeel te krijgen. Met name jonge, nog niet getrouwde vrouwen, want die hadden van die fijne vingers, althans dat was het idee, en voor het in elkaar zetten van lampen waren die uitermate geschikt. Dus Philips heeft heel bewust in Drenthe geworven. Mijn zus heeft nog lang in de Plaggenstraat gewoond, in dat Drents dorp in Eindhoven, niet al te ver van het Philipsstadion vandaan. Dat hele dorp ademt nog

Drentse migranten bij Philips

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

helemaal Drenthe, ook als je dus kijkt naar de straatnamen. Die werden echt daar geworven en naar Eindhoven gehaald. Datzelfde gold voor de Nederlandse mijnen. De meeste Limburgse boeren dachten: je kunt me nog wat meer dan een paar honderd meter onder de grond heel ongezond werk te gaan doen. Dus daar had men ook veel te weinig arbeidskrachten. Deels werden die uit Polen gehaald en uit Duitsland, maar deels ook uit andere streken van Nederland. Hetzelfde geldt voor de Hoogovens. Bij dit soort gastarbeiders, binnenlands zou je ze kunnen noemen, zie je ook dat bedrijven selecteren, mensen zich aanbieden. Ook daar speelt selectie weer een heel duidelijke rol. Selectie is een onlosmakelijk onderdeel van migratieprocessen, of het nu gaat om Brabantse boeren in Swifterbant in de jaren vijftig, of Polen in Noord-Limburg in de huidige tijd.

Interessante vraag is: wat is nu het effect van selectie, van welke aard dan ook. In het boek Het nieuwe land beschrijft Eva Vriend het aanvankelijke succes van die selecteurs; wat we er verder ook allemaal van vinden, hoe ze dat hebben gedaan. Allerlei psychisch leed komt ook uit het boek naar voren. Maar als je puur kijkt naar: wat was het doel, namelijk goede boeren op heel dure en goede grond, dan hebben ze dat nog helemaal niet zo slecht gedaan. Nogmaals, als we dat even als enig criterium nemen. De pioniers, laat Eva zien, hebben dat uitstekend gedaan. Die waren veel productiever dan boeren elders. Waarbij natuurlijk de kwaliteit van die grond wel meehielp, neem ik aan. Maar de selectie op grond van vakmanschap en van doorzettingsvermogen lijkt toch wel zijn vruchten te hebben

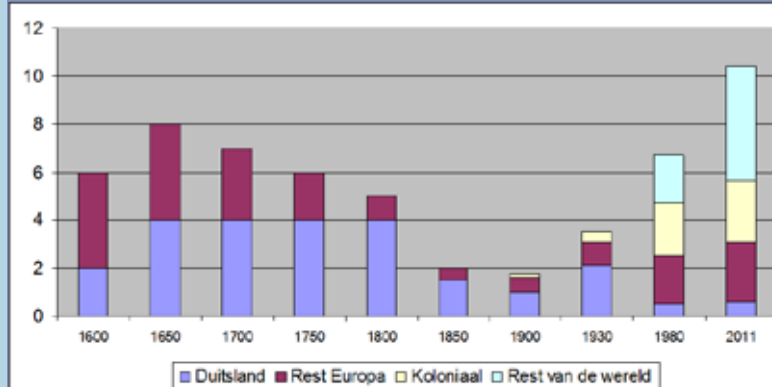

afgeworpen. Maar, constateert Eva in haar boek, naarmate de tijd vordert en de eerste generatie met pensioen gaat en zonen of dochters de boerderij overnemen, verdampst die voorsprong. Dat is wel interessant om te zien. Het ligt er dus een beetje aan of je naar de korte of naar de lange termijn kijkt. Op de korte termijn is het succesvol en op de lange termijn, nou ja, in ieder geval minder spectaculair dan je wellicht had gewild.

Een tweede heel rake observatie in het boek van Eva Vriend is dat je nog zo veel kunt bedenken en plannen, er veel te veel onzekere en niet te voorziene factoren zijn die roet in het eten kunnen gooien als je gaat selecteren op migratie. Een van de voorbeelden die ze geeft, is dat het idee niet alleen was dat je mensen moest hebben die goed konden boeren, maar je moest ook mensen hebben die een gemeenschap konden opbouwen. Het was niet alleen voor jezelf en je eigen boerderij. Nee, je moest ook mensen hebben die ervaring hadden in het opbouwen van een gemeenschap. Want ja, hoe doe je dat met zo'n nieuw land. Toen bleek de auto er ineens te komen en bleken al die kleine lokale gemeenschappen veel moeilijker bij elkaar te houden en zich te kunnen ontplooiën, want mensen werden veel mobieler. Ja, wie had kunnen voorzien wat voor effect datgene wat Henry Ford heeft uitgevonden, uiteindelijk op de mensheid zou hebben. Dat betekent niet dat selectie altijd geen goed idee is, maar wel dat de uitkomst vaak nogal ongewis is en dat selectiebeleid vaak heel onbedoelde effecten kan hebben. Ik wil dat aan de hand van een paar voorbeelden illustreren.

Ik heb allerlei grote voorbeelden uit de wereldgeschiedenis genoemd. Nu even naar ons eigen land, naar Nederland. Wat u hier ziet, het ziet er ingewikkeld uit maar dat valt reuze mee, is het percentage op de Nederlandse bevolking van mensen die in het buitenland zijn geboren. Dit is rond 1600, ongeveer 6% is in het buitenland geboren, waarvan een deel in Duitsland en een deel in andere delen van Europa. In onze huidige tijd zitten we net boven de 10% en daar ziet u de globalisering optreden, want een deel daarvan komt natuurlijk niet meer uit Europa. Een deel komt uit de koloniën, dit gele stukje van de niet in Nederland geboren mensen, Suriname natuurlijk maar ook Indië, en een deel komt uit de rest van de wereld. Nu valt dat ook wel reuze mee, want dat zijn in feite een beetje tegen Europa aanplakkende gebieden als Noord-Afrika en Turkije. Nu zijn dit de mensen die zich hier echt hebben gevestigd. Dit is de periode van twee eeuwen constante massa-immigratie; Geert Wilders zou zich er vaak voor moeten omdraaien in zijn bed als hij zich dit realiseert. Het is ook de periode van de Gouden Eeuw, toen Nederland echt permanent aan de immigratiepomp lag, omdat er zo veel mensen nodig waren om al die ambities, ook globale ambities, waar te maken. Dit zijn alleen nog maar de mensen die zich vestigden.

Aandeel in het buitenland geborenen (1600-2010)

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

Nicolaas de Graaf (1680) over VOC matrozen

‘Polakke, Sweeden, Deenen, Noor-luyde, Jutte, Hamborgers, Bremers, Lubekkers, Dantsikers, Koninxbergers, Hoogduytse, Oosterlingers, Westfaalders, Bergse, Gulikse, Kleefse en voorts alderhande Moffen, Poepe, Knoete en Hannekemaijers en andere groene kassoepers, die ’t gras nog tussen de tanden steekt.’

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

Daarnaast kwamen er heel veel migranten, en die werden voor een deel ook wel geselecteerd, die zich helemaal niet vestigden, die zitten ook niet in deze cijfers, maar die hier kort waren en die nodig waren bijvoorbeeld voor de Verenigde Oostindische Compagnie. Daar had ik altijd het beeld van: dat zijn van die Noord-Hollandse en Zeeuwse stoere boerenknapen, die dan met de Batavia meegaan. Nou, meer dan de helft kwam uit het buitenland, dames en heren, want ook dat was helemaal geen aantrekkelijk baantje. Toen waren de sterftcijfers helemaal ongunstig. De meeste van die VOC-matrozen waren geen Nederlanders, dat waren Polakken, Zweden, Denen, Noren, Hamburgers, Bremers, Lübeckers, Dantzigers, ga zo maar door. Poepen, knoeten, hannekemaaiers en andere groene kazoepers die het gras nog tussen de tanden steekt. Dat was ook een beetje het beeld: volstrekt achterlijke migranten. Die had je dus nodig voor dat baantje bij de VOC. De VOC heeft ongeveer een miljoen mensen geselecteerd, geworven, tussen 1600

en 1800. De helft daarvan kwam uit het buitenland, vooral Skandinavië en Duitsland, en ook nog wel deels uit wat nu Polen heet.

Een ander voorbeeld is zowel selectie als zelfselectie. Dit is een bekend plaatje van hannekemaaiers. Dat waren Duitsers. De ouderen onder u kunnen het zich misschien nog herinneren, want tot begin 20e eeuw is dat fenomeen doorgegaan. Die kwamen jaar in jaar uit met een man of 20.000 à 30.000 lopend langs Balkbrug naar Kampen. Daar namen ze de boot naar Amsterdam en vanuit Amsterdam verspreidden ze zich met name over het platteland van Noord- en Zuid-Holland. Ze gingen ook wel naar Friesland en delen van Groningen. Om wat te doen? Om met name het gras te maaien, maar ook vervening, dus het ophalen van turf uit de bodem. Dat waren een beetje de Oost-Europeanen van nu. Als die er niet waren geweest, dan had Nederland zich nooit agrarisch zo kunnen ontwikkelen als het heeft gedaan. Een uitermate geavanceerde landbouweconomie in de 17e en 18e eeuw. Wat waren dat? Het waren ook migranten en die hadden hun eigen keuterboerenbedrijfje in Duitsland, maar daar konden ze te weinig verdienen, dus een deel van het jaar ging de man des huizes naar dat steinreiche Holland, om daar nog harde guldens te verdienen. In het najaar kwam hij weer terug met dat geld. Zo kun je nog net je hoofd boven water houden. Dat is eeuwen zo doorgegaan.

Dit is deels zelfselectie en deels werden die mannen geselecteerd door de ploegbaas. Die had er natuurlijk voordeel bij. Je moest wel mensen hebben die goed hard konden werken, want je kreeg als ploeg betaald. Je sneed jezelf in de vingers als je daar een paar van die lanterfanter tussens had. Dus ook daar vond, eigenlijk in Duitsland zelf al, die selectie plaats.

Selectie aan de poort. Ik wil het u niet onthouden. Ik kende het bestaan van loco Commissaris des Konings niet, maar sinds vandaag wel. U hebt zelf al gezegd dat u uit Leiden komt, althans daar wethouder bent geweest. Dan weet u natuurlijk alles van de interessante Leidse immigratiegeschiedenis. Wat u hier ziet is het percentage van de bevolking dat in het jaar dat u daarboven ziet uit het buitenland kwam. In 1600 was er geen kwestie van een minderheid, toen namen vooral Frans sprekende migranten Leiden gewoon over. Die waren onmiddellijk de meerderheid. Waarom was dat zo? Die waren gelokt door de voorgangers van u, de vroege vaders van Leiden aan het einde van de 16e eeuw, die dachten: hoe krijgen we die Leidse lakenindustrie weer aan de praat; want die was behoorlijk in de versukkeling geraakt aan het einde van de middeleeuwen. Toen was net de oorlog met Spanje uitgebroken en men wist dat de meest geavanceerde makers van lakens, dus van pakken van heel fijne wol, waren geconcentreerd in het

grensgebied tussen België en Frankrijk, rond Roubaix, Lille. Daar werd gevochten en toen dachten die Leienaren slim: wij lokken die lui naar Leiden en dan hopen we dat ze hier een industrie vestigen en hun arbeiders meenemen. Dat is heel erg goed gelukt, in heel groten getale. Leiden is in een halve eeuw verzesvoudigd, van 12.000 naar 72.000 inwoners, en grotendeels door immigranten; handwerkslieden met name laaggeschoold maar die wel precies wisten hoe je die nieuwe lakennijverheid moest doen. Dus toen stonden de poorten wagenwijd open. Er was al nagedacht over selectie: we moeten die lui hebben, want die zijn goed. Op het moment dat die lakenindustrie wat terugloopt, zie je dat Leiden de poorten behoorlijk dicht gaat houden. Dan wil men eigenlijk niemand meer hebben, want ja, het gaat slecht in de stad, de werkloosheid loopt op. Dan wil je niet ook nog een keer al te veel immigranten. Je had ze wel nodig, want anders dan stierf je uit, ik heb al gezegd, er gingen meer mensen dood dan er werden geboren, maar toch niet te veel. Leiden heeft toen heel duidelijk gezegd: wij willen er eigenlijk niet al te veel immigranten meer bij. In tegenstelling tot Amsterdam, want Amsterdam had permanent mensen voor de VOC nodig. Die hebben de poorten dus wagenwijd laten openstaan de hele 17e en 18e eeuw lang.

Wat is nu het effect van die migratie op de korte en op de lange termijn geweest, en ook, wat zijn de onbedoelde effecten van die immigratie geweest? Je zou kunnen zeggen: op de korte termijn heeft dat Nederland enorm veel opgeleverd en de Gouden Eeuw zou zonder immigratie volstrekt ondenkbaar zijn. Nogmaals, u moet bedenken dat

Seizoensarbeid in Europa (1600-1900)

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

er rond 1600 ongeveer één miljoen mensen woonden in wat wij nu Nederland noemen. Maar wel één miljoen mensen die ongelooflijk veel spatsies en ambities hadden. Die wilden én de beste boeren van de wereld worden én de beste handelaren van de wereld en ook nog heel veel produceren.

Die voeren tot in Azië en Amerika en weer terug. Maar ja, met één miljoen red je dat niet, dus een continue, massale immigratie had men nodig. Op de korte termijn heeft dat zeker geen windeieren gelegd. Op de langere termijn overigens ook niet, want wij profiteren daar nog steeds van. Maar er was een niet voorzien langetermijneffect, omdat de meesten van die immigranten toch laaggeschoold waren.

Nu denken mensen weleens: ik weet ook wel dat er in de 17^e eeuw heel veel immigranten naar Nederland kwamen, maar dat waren goede immigranten, die wilden tenminste werken, handen uit de mouwen en kapitale netwerken, en nu zitten wij opgescheept met de slechte migranten. Dat is een beeld dat niet klopt. Als je gaat kijken naar driekwart van die migranten, dan gaat het om zeer laaggeschoolde vrij arme kazoepers die u net in dat citaat zag. Het zou heel interessant zijn om eens een onderzoek te doen naar de huidige inwoners van Lelystad en Almere die vanuit Amsterdam hier zijn gekomen, hoeveel er daarvan uiteindelijk afstammen van die immigranten uit de 17^e en 18^e eeuw. Want het Amsterdamse proletariaat zoals zich dat in de 19^e eeuw heeft gevormd, en waarvan nakomelingen nu deels in de polders wonen, is deels het resultaat van ook weer die laaggeschoolde massa-immigratie. Daar kun je van alles van vinden, maar dat is wel het geval.

Ik sla de gastarbeiders even over. Daar had ik nog iets interessants over willen vertellen, maar dat doe ik niet vanwege de tijd. Maar dit wil toch wel doen. Ik dacht even om door te scrollen naar nu, want nu bestaat de discussie over de Oost-Europeanen. Sommigen vinden dat heel goed, want wat zouden we zonder die Oost-Europeanen moeten. Ik gaf laatst een lezing in de veiling in Naaldwijk voor een soort rotary van tuinders in het Westland en die zeiden: als de politiek zijn zin zou hebben, althans bepaalde politici, en er zouden hier geen Bulgaren, Roemenen en Polen meer mogen werken, dan kunnen we allemaal de deur sluiten, want het is niet zo dat daar dan Nederlanders voor in de plaats staan. Dat hebben ze allemaal wel geprobeerd, met bussen uit Rotterdam en zo, maar dat werkt niet. Je hebt mensen nodig die gemotiveerd zijn en twaalf uur per dag willen buffelen en denken: dan verdien ik een hoop geld. Zoals ik deed toen ik op de middelbare school zat en bij tuinders werkte. Het maakte mij niet uit hoe laat ik moest beginnen, want hoe langer ik werkte, hoe meer langspeelplaten ik kon kopen. Dat effect zie je nu een beetje bij die Oost-Europeanen. Ook dat is weer een vorm van zelfselectie, waarbij de migranten weten: daar is werk te doen. En ze weten ook ongeveer wat voor werk het is. Ze nemen de omstandigheden op de koop toe, want de meesten zijn toch niet van plan om zich hier te vestigen. Niet dat dat later weer anders kan uitpakken, maar net als de gastarbeiders, het was niet het idee: we gaan wonen in Nederland. Nee, een korte tijd. Een aantal

jaren veel geld verdienen en dan gaan we natuurlijk niet heel veel geld uitgeven aan een duur hotel of aan luxe eten. Nee, dan doe je het zo sober mogelijk en zo lang mogelijke uren maken. Dat is iets wat politici vaak niet goed begrijpen, dat arbeidsmarkten heel erg zijn gesegmenteerd. Zoals met die hannekemaaiers. Je kon niet de werklozen uit de steden de polders in sturen en zeggen: maai het gras maar. Die wisten niet eens hoe ze het moesten vasthouden, laat staan dat ze dat binnen een korte tijd moesten doen. Dan moest namelijk het gras van het land af. Dat is nu niet anders. Het idee dat je de eenvoudige rekenaars kunt maken: we hebben nu 700.000 werklozen en tegelijkertijd, heel gek, werken er 500.000 vreemdelingen in ons land, kunnen we dat niet tegen elkaar wegstrepen. Dat kun je voor een heel groot deel niet, want zo zit de arbeidsmarkt eenvoudigweg niet in elkaar.

Dat brengt mij op een allerlaatste punt. De Polen. Toen ik plaatjes aan het zoeken was voor deze lezing kwam ik bij deze foto uit. Dit zijn de Poolse kinderen Emilia en

Emmeloord 2013

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

Camila, die deze zomer bij de familie Van den Berg in Emmeloord waren. Zo'n uitwisseling van Poolse kinderen die een aantal weken ergens anders zijn om een beetje bij te komen, waarschijnlijk uit wat armere gezinnen. Dat is heel interessant. Dit zullen we niet direct als migratie zien, want die kinderen zijn hier voor de vakantie en dan gaan ze weer terug. Dat denken wij wel eens, maar dat is lang niet altijd het geval. De volgende foto is een vergelijkbaar fenomeen, 1927 in Den Haag. Dit zijn Hongaarse kinderen, zogenaamde vakantiekinders. Ze kwamen uit Oostenrijk en uit Duitsland met honderdduizenden tegelijk. Dat begint na de Eerste Wereldoorlog. De kinderen kwamen natuurlijk uit het oorlogsgebied, hadden het zwaar gehad. Na de Eerste Wereldoorlog was er een gigantische inflatie in die landen. Toen hebben kerkelijke organisaties maar ook de socialisten

Universiteit Leiden. Universiteit om te ontdekken.

en vakbonden allerlei acties op touw gezet: we willen die arme kinderen even verwennen. Daar kwam het eigenlijk op neer. Heel interessant vanuit selectiestandpunt, want hoe ging dat dan? Je kon je als ouders, of als pleegouders, aanmelden bij de katholieke kerk of bij de SDAP of bij de Joodse vereniging en zeggen: ik wil wel een kind. Dan mocht je ook nog zeggen of je een jongen of een meisje wilde, en dan werd dat georganiseerd. Op een gegeven moment kwamen de treinen aan met die kinderen, allemaal nummers om. Dan kreeg je zo'n kind en dat kwam dan zes weken bij jou in huis te wonen. Hiervan zou je zeggen: dat hoort niet bij de migratiegeschiedenis. Toch wel, want als je daar induikt, en een aantal van mijn studenten hebben dat gedaan, en deze Julia Ot is daar een heel mooi voorbeeld van, dan zie je dat veel van die kinderen zich heel snel hechten aan die nieuwe ouders en omgekeerd. Je ziet ook wel en weet ook dat een aantal van die ouders dat eigenlijk ook hoopten, dat die kinderen misschien niet meer terug zouden gaan; een soort verkapte adoptie. Deze Julia Ot is tot drie keer heen en weer gegaan. Ze kwam op haar achtste bij die Haagse familie aan, leerde in no time Nederlands, wat voor Hongaren natuurlijk heel knap is, althans ik doe het niet omgekeerd, en toen kwamen de onderhandelingen. Eerst met de organisatie waar die mensen zeiden: we vinden het zo'n leuk kind, die Julia, kunnen we haar niet langer houden. Toen met de ouders, die hadden nog acht andere kinderen en zeiden: nee, we willen Julia toch hier. Dus ze is een paar keer terug geweest in Hongarije, maar uiteindelijk, toen ze elf jaar was, is ze gewoon in Nederland gebleven. Dat is met duizenden van deze kinderen gebeurd en omdat de meeste van die gezinnen een meisje wilden, over selectie maar dan naar sekse gesproken, is dat een fenomeen dat heel snel is verdampt in onze statistieken. Want wat deden die meisjes? Die trouwden met een Nederlandse man. In die tijd verloor je dan automatisch je staatsburgerschap, je nationaliteit. In de statistieken komen ze dan ook niet meer voor. Dus een soort onzichtbare vorm van immigratie, door een heel interessant selectiemechanisme. We weten er nu veel meer van, maar ik moest er wel aan denken toen ik de foto van Camila en haar zusje in Emmeloord van afgelopen zomer zag.

Daarmee ben ik aan de conclusie toegekomen. De migratiegeschiedenis van de Noordoostpolder en van de Flevopolders, maar vooral de selectie van de pioniers waarover Eva zo mooi heeft geschreven, lijkt op het eerste gezicht een heel bijzonder en apart verhaal en weinig van doen te hebben met migratie zoals wij daar nu over denken en praten en zoals het ook in het nieuws is. Dat is het natuurlijk ook. Dat laat het boek wel zien. Maar als je iets breder kijkt en je gebruikt dat idee van selectie als een lens om naar die migratiegeschiedenis te kijken, dan blijkt die geschiedenis van het bevolken van de Noordoostpolder wel degelijk te passen binnen veel grotere geschiedenissen van menselijke migratie zoals die zich in de afgelopen honderdduizend jaar heeft ontwikkeld. Migratie is echt een contante factor van mensen, of we dat nu leuk vinden of niet, en steeds blijkt migratie en selectie op allerlei verschillende manieren met elkaar verbonden te zijn. Mensen, en dus ook migranten, zijn geen lemmingen die zich zonder nadenken van een rots storten en denken: God zegene de greep. Dat gebeurt eigenlijk maar heel weinig. Zoals ik in het begin al zei, aan processen van migratie gaat altijd selectie vooraf, door de mensen zelf en door eventueel mensen die migranten zouden willen hebben. Wie wil er eigenlijk, wie mag er gaan, wie is het meest geschikt om te gaan, wie heeft de gelegenheid, wie heeft de middelen? De meeste Afrikanen komen natuurlijk helemaal niet naar het rijke westen. Ze zouden niet weten hoe ze dat moesten doen. Ze zijn daar ook helemaal niet rijk genoeg voor, hebben niet de contacten. Dus het idee dat de derde wereld ons gaat overstromen, is volstreekte lariekoek. Het zijn zeer geselecteerde stromen die hier wel naartoe komen.

En degenen die belang hebben bij migratie, bij immigratie, rijksdiensten zoals in het geval van de Flevopolders, bureaucraten, werkgevers, generaals van legers die soldaten nodig hebben, gezinnen die graag een kind willen hebben, of het nu uit China is of uit Hongarije. En laten we de mensensmokkelaars niet vergeten, die hebben natuurlijk ook migranten nodig om hun boterham te kunnen verdienen. Leuk of niet, maar dat is wel het geval. Dus zelfselectie en selectie door anderen hangen heel nauw met elkaar samen.

Tot slot. De geschiedenis van de Noordoostpolder maar ook de migraties van Nederland laten zien dat het verloop van migratieprocessen zelden te voorspellen is en de gevolgen vaak heel anders zijn dan instanties, of migranten zelf, hebben voorzien. We hebben dat ook bij de gastarbeiders gezien. Dat waren mensen die hier tijdelijk zouden zijn en hoe is dat afgelopen? De mensen hebben zich hier gevestigd. Achteraf, als historicus - wat een prachtig vak is, ik kan het u allemaal aanbevelen, het is veel gemakkelijker dan de toekomst voorspellen - kunnen we wel begrijpen hoe dat is gegaan. Ik heb er nu niet de tijd voor om dat uit te leggen, maar het is in ieder geval iets wat noch die

gastarbeiders noch Nederlandse overheden en politici hebben kunnen voorzien. Eigenlijk wilde men ze helemaal niet hier hebben, maar juist omdat ze hadden gezegd: we gooien die grenzen dicht, onder het kabinet Den Uyl - Den Uyl heeft niet de grenzen opengezet, nee, hij heeft gezegd: nu houden we op met werven en nu komt er niemand meer in - dachten die gastarbeiders: wacht eens eventjes, alles wat ik heb opgebouwd, als ik nu wegga kom ik er niet meer in. Dus dat heeft een volledig averechts effect gehad op die migratiebeweging. Eigenlijk is het effect geweest dat men toen dacht: dan blijven we, en ja, dan moet het gezin ook maar overkomen. Dus juist de mededeling: de zaak gaat op slot en er komt niemand meer in, heeft geleid tot een grootscheepse immigratie, die achteraf gezien ook nog op een wat beroerd moment kwam, want toen ging het net mis met de economie. Dat verklaart een hoop dingen die er daarna zijn gebeurd. Dat is overigens een les die veel verder gaat dan migratie; die onbedoelde effecten van beleid. Het geldt voor beleid in zijn algemeenheid en dat moet ons wel tot bescheidenheid stemmen denk ik als het gaat om wat we dan noemen de maakbare samenleving. Daar wilde ik het bij laten. Dank u wel.

De heer Leeuwe: Professor Lucassen, bijzonder hartelijk dank voor uw zeer boeiende inleiding, waar wij denk ik, dames en heren, met heel veel genoegen en interesse naar geluisterd hebben. Op het moment dat u even onderbrak met de vraag: hoeveel tijd heb ik nog, heb ik die geschat op 5 à 10 minuten. Het werd wat langer, maar dat was helemaal niet erg. Het was uitermate boeiend en daarvoor zeer veel dank, met name uiteraard voor de inhoud van uw betoog. De aanleiding zat een beetje in "Het nieuwe land", wat centraal staat in het verhaal van vanmiddag. Daarom is het leuk, toen mevrouw Vriend dit boek schreef en wij daar verder over nadachten en professor Lucassen vroegen, en ook vanzelfsprekend dat mevrouw Vriend als coreferent zou optreden. Een goede traditie in de Lely Lezing. Vandaag inderdaad zijn geboortedag, 23 september. Onthoud u dat goed. Het was dus heel terecht dat Eva Vriend als coreferent zou optreden. Het nieuwe land. "Het verhaal van een polder die perfect moest zijn" is de ondertitel van het boek. Het verhaal van de selectie van landbouwers is uiteraard uitgebreid besproken, maar ook een selectie, wat ik heel mooi vond, van flinke kerels en zwakke broeders. Dat zijn woorden die Eva Vriend niet zelf heeft uitgevonden, maar die zij ontleent aan het jargon van de selectieambtenaren. Degene die zich in dat gezelschap wil bevinden, ook in deze zaal, kan zich die woorden aantrekken; flinke kerels en zwakke broeders. Het gaat trouwens niet minder om de vraag, aldus Eva Vriend, of een samenleving maakbaar is en blijft en: kun je door positief geselecteerden een ideale samenleving creëren ja dan nee. Aan haar graag het woord. Zij zal op haar eigen wijze uiteraard nu het coreferaat graag verzorgen.

COREFERAAT

Mevrouw Vriend: Dank jullie wel allemaal voor de mooie woorden die al gezegd zijn. Ter voorbereiding op vandaag had ik contact met professor Lucassen. We wisselden informatie uit over de bijdrage die de heer Lucassen zou geven en wat ik aansluitend daarop zou vertellen. Pas toen realiseerde ik me dat mijn opa een migrant was. Terwijl ik mijn boek schreef, was ik vaak op zoek naar synoniemen. Ik had de pioniers, ik had de kolonisten, ik had de polderwerkers. Als schrijver probeer je telkens een andere formulering te bedenken. Toen dacht ik: waarom heb ik in al die tijd nooit aan het woord migrant gedacht. Want mijn opa was natuurlijk een migrant. Al die mensen die hier kwamen in de beginjaren waren migranten.

Ik reageer op het verhaal van professor Lucassen aan de hand van het verhaal van mijn grootvader, die een migrant was. Hij werd geselecteerd, hij werd goedgekeurd. Hij kwam in 1952 vanuit Noord-Holland naar de Noordoostpolder. Dat is nu een autoritje van niets, toen was dat een wereldreis.

Maandag 21 april 1952 is het zover. Mijn vader, Frits, mag mee als enige van de zes kinderen. Het is voor iedereen logisch dat mijn vader als enige meegaat. Mijn vader kan namelijk al melken en die dag gaan er tweeëntwintig koeien over. Koeien dienen beslist twee keer per dag te worden gemolken om de melkproductie op gang te houden. Na de laatste melkbeurt in Noord-Holland wordt het vee daarom meteen in de transportwagen geladen. Mijn vader en opa gaan mee. De anderen van het gezin blijven achter in Noord-Holland. Zo gaat dat. Eerst de koeien, dan de rest.

Ik sprak daarover met mijn vader. Ik interviewde hem voor mijn boek: hoe was dat dan, dat moet toch heel spannend geweest zijn, je was nog maar 11 jaar, het moet toch een hele ervaring zijn geweest? Maar mijn vader vond het moeilijk om die vragen van mij te beantwoorden. Wat hij zich alleen maar herinnerde van die eerste reis was dat de bomen in de polder nog zo klein waren. Ze reden vanaf Lemmer de Noordoostpolder binnen en daar was het Kuinderbos pas aangelegd. Mijn vader kende alleen maar heel grote bomen, die hoog boven hem uittorenden en hier komen de boompjes tot zijn knie. Dat herinnert hij zich. En, hoe kon hij het vergeten, het gras. Natuurlijk het gras. Dat boezemde hem wel heel veel ontzag in, onmiddellijk. Gras is natuurlijk heel belangrijk als voer voor de koeien. En wat constateren mijn grootvader en mijn vader tijdens die eerste melkbeurt op het nieuwe land? Het gras in de Noordoostpolder is lang. "Het is best gras."

Mijn opa is een jonge vent, in de bloei van zijn leven, als hij naar die boerderij in de Noordoostpolder solliciteert. In mijn boek beschrijf ik de selectieprocedure die hij moet ondergaan, net als al die andere poldermigranten. Terecht heeft professor Lucassen er net op gewezen, dat er voorafgaand aan die formele selectieprocedure al een eerste, zeer belangrijke stap is gezet door die sollicitanten zelf. Ze selecteerden eerst zichzelf.

Al die poldermigranten waren durfballen. Ze reizen immers niet naar die kale polder af omdat ze het oude en vertrouwde wel best vinden. Ze willen eens iets anders en meer dan dat, ze kijken vooruit, verder dan de horizon. Dit geldt overigens, ik hecht eraan om dat hier meteen te benadrukken, niet alleen voor de mensen die worden goedgekeurd voor een boerderij. Het geldt ook voor de mensen die alleen welkom zijn als arbeider. Zij zijn, als je het goed bekijkt, de waterdragers van de polder. Ik ben ervan overtuigd dat zonder hen de rijksdienst en de mensen die wel een bedrijf kregen, de uitgekozenen, niet hadden kunnen excelleren.

We zagen net dat plaatje van onder andere die Afrikaanse arbeidsmigranten. Nu waren de omstandigheden van mijn grootvader op zijn bedrijf in Noord-Holland natuurlijk niet zo erbarmelijk. Hij solliciteerde op een boerderij omdat hij vond dat hij geen toekomstperspectief had in Noord-Holland. Daarom keek hij naar een bedrijf in de IJsselmeerpolders. Wat was er aan de hand? Mijn grootvader pachtte en hij kreeg weinig zekerheid van de eigenaar van de boerderij. Daarom wilde mijn grootvader geen investeringen doen. Hij wilde bijvoorbeeld niet zijn erf verhard, wat in die tijd wel heel belangrijk werd geacht. Mijn grootvader wilde vooruit. Hij had vier zoons, vier potentiële bedrijfsopvolgers; ook belangrijk bij die migraties. En, niet onbelangrijk, mijn grootmoeder ondersteunde zijn plan van harte. Ook bij mijn grootmoeder, zouden we nu kunnen zeggen, is het een typisch gevalletje van zelfselectie in die zin.

Tijdens mijn onderzoek vond ik hier in de archieven van de Rijksdienst van de IJsselmeerpolders – hier in het Nieuw Land Erfgoedcentrum - brieven van boerenzoons. De mensen die geen toekomstperspectief meer hadden, smachtten met duizenden naar een bedrijf, naar een woning in de

polders. Ik wil jullie één brief voorlezen om hun wanhoop te illustreren. Het is een brief geschreven op 4 oktober 1947 aan toen nog de Directie van de Wieringermeer.

“Ik ben de enige jongen thuis en mijn vader is 63 jaar en niet meer in staat het bedrijf alleen te leiden. Wanneer ik naar de polder kom, moeten we het bedrijf thuis direct stoppen en heb ik nooit een terugweg meer. Mijn vader heeft 10 hectare bouwland. Als er weer een tijd van laagconjunctuur komt, is er hier geen bestaan. Ik begrijp dat ik een keer stevig door zal moeten zetten, anders kom ik nooit verder. Nu begrijp ik dat de vooruitzichten in de polder alleen van de capaciteit afhangen en dat u niet iemand zomaar een boerderij in het vooruitzicht kunt stellen, maar toch zou ik eens willen weten wat mijn mogelijkheden zijn.”

Tot zover de brief van deze boerenzoon. Hij krijgt een kort briefje als antwoord van de directie. Dat antwoord luidt:

“U kunt als arbeider in de Noordoostpolder geplaatst worden. Wat een boerderij betreft deel ik u mede dat u hiervoor de eerste jaren niet in aanmerking kunt komen, terwijl daarna het aantal gegadigden wel zo groot zal zijn, dat uw kansen zeer gering zullen zijn.”

Dit is illustratief voor het overaanbod aan kandidaten. Dat was natuurlijk de reden dat de rijksdienst kon selecteren. Je kunt alleen selecteren als je een overaanbod hebt.

Professor Lucassen plaatste het selectiebeleid voor de IJsselmeerpolders net in de historische context. Duidelijk werd dat de kolonisatie van de IJsselmeerpolders past binnen de geschiedenis van de menselijke migratie zoals we die al honderdduizend jaar kennen. Op de een of andere manier vind ik dat een heel geruststellende gedachte. Het polderverhaal wordt als het ware omarmd door de geschiedenis.

Nu moeten we natuurlijk wel constateren, misschien moet ik dat gewoon zeggen als trotse polderbewoner, dat het kolonisatiebeleid van de IJsselmeerpolders zich onderscheidt omdat het zo verregaand is en zo groots. De Nederlandse overheid heeft dat niet eerder gedaan voor een nieuw grondgebied. Verregaand in die zin, dat hoef ik in dit gezelschap natuurlijk niet te vertellen, dat iedere serieuze kandidaat thuis bezoek kreeg, persoonlijk, van een selectieambtenaar. Onaangekondigd. Geen tijd om op te ruimen, geen tijd om je beter voor te doen dan je bent.

In het najaar van 1951 loopt er ook zo’n ambtenaar bij mijn grootvader het erf op. Er zijn dan 3018 kandidaten voor 135 fonkelnieuwe polderboerderijen. Ik schets nog even kort die procedure. Hij heeft de eerste papieren selectieronde dan al overleefd. Hij voldoet aan de basiscriteria: voldoende opleiding, voldoende ervaring. Hij is getrouwd, dat is ook heel belangrijk. We willen geen vrijgezellen hebben in die jonge, kwetsbare samenleving. Tijdens dat

onaangekondigde thuisbezoek doen die selectieambtenaren de belangrijkste toets: beschikt de kandidaat over de juiste pioniersgeest? Professor Lucassen somde net het rijtje karaktereigenschappen op van de “Grenzer” van het Ottomaanse Rijk, die flink waren en groot, die durfden en konden vechten en landbouwen tegelijkertijd. Daar zat natuurlijk ook die pioniersmentaliteit in. Dat was ook de mentaliteit die de eerste bewoners van ons nieuwe land moesten hebben. Daar keken die selectieambtenaren naar. Over ieder bezoek vulden zij een beoordelingsformulier in. Daar zijn er duizenden van geweest.

Tijdens mijn onderzoek heb ik een paar teruggevonden hier in het archief van het Nieuw Land Erfgoedcentrum. Duidelijk is geworden dat die selectieambtenaren tamelijk nietsontziend te werk zijn gegaan. Ik lees er even een paar voor ter illustratie van de selectieprocedure.

Over een 34-jarige kandidaat wordt geschreven: “Als persoon lijkt hij mij een inhalige schraper die altijd ongerust is te weinig te ontvangen en steeds ervoor klaarmaakt om overal te gaan protesteren en klagen. Geen sympathieke man en dus niet welkom in de polder.”

Of deze 26-jarige sollicitant, die weliswaar ‘een stevig gebouwde, goedwillende, plichtsgetrouwe jonge man is, maar slecht ontwikkeld en dom’: afgewezen.

Een laatste voorbeeld. Een 44-jarige belangstellende.

Ook hij kan het wel vergeten. “Het is een ploeteraar, een matig ontwikkelde man. Hij lijkt niet lui en wel eerlijk en betrouwbaar, maar zijn vee is maar van heel gewone kwaliteit en ziet er niet erg verzorgd uit. Om huis is het rommelig en slordig. Hij zal geen brokken maken, maar we kunnen wel beter krijgen.”

Ik hecht er wel aan om te zeggen dat dit over mensen gaat, deze formulieren. Dat is altijd heel belangrijk om in ons achterhoofd te houden.

Mijn grootouders hebben geluk. Zij komen erdoor. Ze krijgen een boerderij van 24 hectare aan de Uiterdijkenweg, aan de rand van de Noordoostpolder, tussen Kuinre en Blokzijl. Even voor de volledigheid, er zijn vast mensen hier die het wat zegt: kavelnummer R27. Het is een gemengd bedrijf op zandgrond. Er zijn heel veel kandidaten uit die tijd, de kenners vertel ik niets nieuws, die niet snaptten waarom je solliciteerde op een kavel in die hoek van de polder, want het was heel schrale zandgrond, daar wilde je eigenlijk geen bedrijf beginnen. Maar mijn grootouders waren zielsgelukkig met die 24 bunder.

Migranten zoals mijn grootouders zijn in die polder een attractie in de eerste jaren. Zo gaat dat natuurlijk met heel veel migranten, overal ter wereld; ook nu nog. Achterblijvers willen heel graag weten hoe het gaat, wat er van hen wordt. Het is niet voor niets dat het Trosprogramma “Ik vertrek”,

jullie kennen het vast, week in week uit meer dan een miljoen kijkers trekt. Ik moet bekennen dat ik daar één van ben. We willen allemaal weten hoe het gaat met de mensen die geëmigreerd zijn. Pakt de verhuizing goed uit, leven ze inderdaad hun droom als god in Frankrijk, of kunnen we misschien, zelfs enigszins genoegzaam, constateren dat het dagelijks leven ook daar zijn sleur kent?

Ook mijn grootouders hebben het stervensdruk. Ze zijn natuurlijk veel tijd kwijt aan het bewerken van het nieuwe land, maar de meeste energie, zo wordt mij verteld, gaat zitten in het ontvangen van de vele visite. Alle ooms en tantes uit die grote katholieke familie willen weten hoe het er in die polder bijstaat. Oude burens, kennissen: went het al een beetje op die kale vlakte? Dat is de vraag. Mijn oma heeft er op het laatst zelfs genoeg van. Telkens maar weer koffiezetten voor die familie. En de volgende ochtend weer vroeg op om de koeien te melken. Hoofdschuddend lopen de nieuwsgierige bezoekers langs het kavelpad. Wat moet dat hier worden, waar ben je aan begonnen. Ze kunnen maar moeilijk begrijpen dat mijn grootvader het avontuur aandurft. Waarom verruilt hij het oude vertrouwde voor die ongewisse toekomst?

Mijn grootouders moeten zich verantwoorden tegenover de achterblijvers, maar ook in de polder zelf moeten ze zich verantwoorden. Hoe komt dat? Mijn opa is in 1952 een van de eersten die een boerderij krijgt zonder in de polder gewerkt te hebben. Hij wordt verkozen boven de pioniers die al in de Tweede Wereldoorlog hebben geholpen met de drooglegging. Dat merken ze. Als ze uit de kerk nablijven voor een kopje koffie en een borrel, worden ze met de nek aangekeken. Ze moeten zich er echt tussenwurm in dat gezelschap. Want: ze hebben er niets voor hoeven doen, voor die kavel van ze.

Professor Lucassen sprak net over de negatieve bijeffecten die zo'n selectie kan hebben. Alhoewel gedeputeerde Witteman het samenwerken in de polder roemde, en ik denk ook dat dat zo is, waren er tegelijkertijd mindere kanten aan het leven in die polder in de eerste jaren. Wat was namelijk het geval? Wat ook goed bleek tijdens die koffie-uurtjes uit de kerk: iedere stand had zijn eigen tafeltje. Grote boeren zaten bij elkaar, de middelgrote boeren zaten bij elkaar, de kleintjes en de arbeiders gingen vaak meteen naar huis. Het oude land kent in de naoorlogse jaren natuurlijk ook standsverschillen, maar door die selectieprocedure wordt dat onderscheid in de IJsselmeerpolders juist sterker gevoeld. Alsof je bij de ingang een stempel kreeg. Het resultaat is een verscherpte standenmaatschappij. Iedereen van de eerste generatie bewoners van de Noordoostpolder weet tot op de dag van vandaag, dat ik een kleindochter ben van Gert

Vriend, katholiek, 24 hectare gemengd bedrijf, zandgrond. Iedereen kan dat rijtje oplepelen.

De kandidaten die de grootste bedrijven krijgen, de reuzen met 48 hectare, in de Noordoostpolder is dat de grootste oppervlakte, staan bovenaan in de pikorde. Mijn familie is dan zo halverwege een beetje blijven haken. Onderaan bungelen de arbeiders. Een huwelijk tussen de zoon van een boer en de dochter van een knecht is uitgesloten. Kinderen van een arbeider en een boer op één feestje, dat is een taboe.

Daar komt nog eens bij dat de arbeiders de reden voor de afwijzing op hun sollicitatie naar een boerderij niet uitgebreid toegelicht krijgen. Ze krijgen geen uitgebreide motivatie. De rijksdienst volstaat met een kort briefje dat door veel van de afgewezen kandidaten vaak als kil wordt ervaren. Juist door dat gebrek aan motivering voelen de kandidaten zich extra gekrenkt. Vaak levenslang. Al zit het verdriet, heb ik gemerkt, veelal diep weggestopt. Menig afgewezen, zo durf ik het wel te noemen, loopt hierdoor een soort van trauma op. Doordat dat standsverschil wordt gecombineerd met een kille manier van afwijzen. Dat is eigenlijk een tweede negatief bijeffect van die selectie. Je hebt die verscherpte standensamenleving en de manier waarop de afgewezenen, de arbeiders, die eerste polderjaren hebben ervaren.

Professor Lucassen wees er al op, er zijn natuurlijk ook successen geboekt. De selectie leverde ook resultaat op. Agrarisch is Flevoland een succesfactor. Daar kunnen we niet omheen. Tot op de dag van vandaag staan de polderboeren hoog in de lijstjes met productiecijfers, al is hun werkwijze inmiddels minder onderscheidend. Ik zeg dan altijd tijdens de lezingen die ik inmiddels over mijn boek mag geven, dat de pootaardappelen uit de Noordoostpolder heel erg goed zijn. Meestal is er dan iemand in de zaal die mompelt dat ik de zaaiuien niet mag vergeten. Dus ze zijn heel erg goed agrarisch. Dat is natuurlijk mede de verdienste van de selectieambtenaren. Die hebben hun werk heel goed gedaan. Ik heb dat ook gemerkt tijdens mijn onderzoek, omdat ik de nazaten heb opgezocht van de mensen over wie de beoordelingsformulieren zijn ingevuld. Hoe hard de woorden ook vaak waren in die beoordelingsformulieren, veel zonen en dochters moesten toegeven dat de typering vaak klopten. Ze herkenden hun ouders er wel in. Waaruit we dus moeten concluderen dat de selectieambtenaren de kandidaten goed konden wegen.

Het doel was een perfecte polder. Flevoland moest een perfecte polder worden. Dat was een reden om de poldermigranten zo streng te selecteren. In die zin, moet ik toch zeggen, is Flevoland mislukt. Het is niet de maakbare samenleving geworden die de bedenkers voor ogen hadden. De ingenieurs van de rijksdienst konden een dijk bouwen, ze

konden een stuk zee droogleggen, ze konden een agrarisch walhalla creëren, maar die perfecte polder konden ze niet maken, zeker niet voor altijd. Want, professor Lucassen zei het ook al, een samenleving is mensenwerk. Een samenleving laat zich nu eenmaal niet kneden.

Maar dat betekent niet, vind ik, dat Flevoland als zodanig mislukt is. Ik hecht eraan om dat nog even te benadrukken ter afsluiting. Er is een samenleving ontstaan, en dat is denk ik een van de belangrijkste maatstaven, waar het goed toeven is en waar kinderen gelukkig opgroeien. We hebben problemen, fileleed, achterstandsbuurtten, verschaalde voorzieningen in de dorpen, maar daarmee onderscheiden wij ons niet meer van het oude land.

Oudere generaties weten nog dat ze de bodem van de zee oprijden als ze over de A6 de polder binnenrazen. Als je het aan jongeren vraagt, dan weten ze het niet meer. De bodem van de zee zegt ze niet zo veel. Dat is, denk ik, een groot compliment voor Flevoland. We onderscheiden ons niet meer in die zin, we horen er gewoon bij als Flevoland. Eigenlijk, dat vind ik dan wel weer jammer, moet ik ook constateren dat veel jongeren in de polder het niet meer goed weten. De bodem van de zee, dat is meer iets van vroeger. Positief is dat, tegelijkertijd, de negatieve bijeffecten van de selectie, zoals ik die daarnet besprak, vandaag de dag niet meer hun doorwerking hebben; Vriend, veehouder, 1952, katholiek. Voor mijn boek heb ik generatiegenoten gevraagd of zij dat rijtje over mij ook nog kunnen opdreunen. Al snel bleek dat ze geen idee hebben waar ik het over heb. Dat is eigenlijk maar goed. Mijn opa was een migrant en dat is nu geschiedenis. Dank u wel.

TENSLLOTTE

De heer Leeuwe: Mevrouw Vriend, zeer veel dank voor dit wat persoonlijk gekleurde verhaal, dat perfect aansloot bij het betoog van de heer Lucassen, en ook de afwisseling tussen uw persoonlijke ervaringen met uw grootouders, ouders en datgene wat u vanuit uw eigen reflectie in het onderzoek zo voortreffelijk naar voren hebt gebracht. Ik maakte zo pas al misschien wat overmoedig de opmerking: dames en heren, lees het boek. Na vanmiddag durf ik dat wel te herhalen. Leest u vooral dat boek, want het is uitermate boeiend om te lezen.

Ik wil beide sprekers zeer van harte dankzeggen voor het feit dat zij vanmiddag de Cornelis Lely Lezing hebben willen verzorgen. De loco Commissaris van de Koning met zijn inleidende opmerkingen in het meer politiek maatschappelijke perspectief, de heer Lucassen vanuit zijn

wetenschappelijke kennis en mevrouw Vriend als een mooie combinatie tussen persoonlijke belevenissen in haar familie en een reflectie op het handelen van de selecteurs in de Noordoostpolder. Daarvoor zeer veel dank.

Fijn dat u er was, dames en heren. Ik zal zo uiteraard de inleiders persoonlijk dankzeggen met een klein cadeautje waarover ik zo nog even iets zal zeggen. Ik wil even één opmerking maken over de toekomst. Wij zijn een clubje, dat Kennistransfercentrum Flevoland, dat ooit een aantal jaren geleden begon met de Cornelis Lely Lezing. Wij kregen wat gelden mee van subsidiegevers en tot dusver konden wij het altijd keurig netjes voor elkaar krijgen, maar de bodem van de schatkist begint een beetje in zicht te komen. Dat is geen klaagverhaal wat ik hier nu ga houden, helemaal niet, ik ga ook niet met de pet zo meteen langs u allemaal heen, maar ik wou u wel vragen om eens met ons na te denken over de toekomst van de Cornelis Lely Lezing. Op twee manieren. Punt één, als u geschikte, mooie, goede onderwerpen weet voor de komende tijd, schroom dan niet om ons dat te laten weten. Heel ouderwets per brief, wat moderner per e-mail, maar u mag het ook twitteren. Ik heb het u zo pas al gezegd, ik ben al weer vergeten wat het adres was. Hashtag CLL. Precies. Wij zouden erg graag eens van u willen horen of u de komende tijd, een volgend jaar, een keer een lezing zou willen hebben over: vul maar in. Ik doe, nogmaals, geen beroep op u om over de financiën na te denken, maar ik doe wel een beroep op u in die zin, om een beetje perspectiefvol na te denken over hoe we de Cornelis Lely Lezing kunnen voortzetten. Als u daar als trouw publiek van deze lezing, want heel veel gezichten herken ik telkenmale weer, goede gedachten over zou hebben, zouden wij dat zeer op prijs stellen.

We sluiten als gebruikelijk zo meteen de lezing af met een drankje in de mooie, grote foyer van het Nieuw Land. U bent daartoe van harte uitgenodigd. Het is een traditie, en nu kijk ik even naar de drie inleiders, dat wij twee cadeaus geven en drie cadeaus. De hoofdinleider krijgt drie cadeautjes, de coreferent krijgt twee cadeautjes en de loco commissaris in dit geval krijgt ook twee cadeautjes. Waarom zeg ik dat, dames en heren? Er is een boek, en dat is langzamerhand een antiquarisch boek geworden, het boek van mr. K. Jansma, "Lely, de bedwinger der Zuiderzee". Dat is niet zo erg veel meer te verkrijgen. Degene die dat boek heeft, is altijd heel gelukkig dat hij het heeft en degene die het krijgt, is ook heel gelukkig met het feit dat hij het krijgt. Dat weet ik zeker. Ik mag in die zin dat boek aan professor Lucassen geven.

Een aantal jaren geleden is er een prachtig boek verschenen van Willem van der Ham, een modernere versie. Niet zozeer een replica van het boek van Jansma, nee, heel anders, maar ook een mooi boek over de Zuiderzeewerken en alles wat

daarmee annex is. Dus ik wou u, professor Lucassen, heel graag beide boeken geven en u zeer hartelijk dankzeggen voor de prachtige inleiding. Daar hoort ook nog een boeketje bloemen bij. Het is zo flauw om te zeggen: voor het thuisfront. Dus dat zeg ik uiteraard niet.

De tweede inleider, de coreferent, krijgt twee cadeautjes. Een boeket bloemen, voor uzelf en niet voor het thuisfront. Ook een thuisfront. U krijgt ook het boek van Van der Ham, ik hoop niet dat u het hebt. Het is een mooie aanvulling op uw bibliotheek. Ook u zeer veel dank. Het was een genoegen om u vanmiddag als gast hier te hebben.

Dames en heren, als je de commissaris van de Koning vraagt, en nu de loco commissaris, om een kleine inleiding te houden, dan kiest altijd iedereen die zo mag spreken, en dat was een aantal jaren de heer Jager, het is de heer Verbeek, het is nu de heer Witteman, een mooie mengeling van een beschouwing op datgene wat wellicht die middag gehoord gaat worden en een paar kleine politieke boodschapjes, soms uitbundig, soms heel verhuuld. U hebt dat op een goede, verholde, correcte manier gedaan. Daarvoor danken wij u zeer. Het was een genoegen om u vanmiddag hier te hebben, heer Witteman, beste Mark. Ik mag jou ook als herinnering het boek van Van der Ham, waarvan ik ook hoop dat jij het niet hebt, geven. Dank je wel.

Nu kunnen wij doorpraten, dames en heren, in de hall, in de foyer, in de main hall van dit mooie centrum en verder met elkaar van gedachten wisselen.

De lezing is gesloten. Dank u.

De *Cornelis Lely Lezing 2013* werd georganiseerd door Nieuw Land
Erfgoedcentrum, Lelystad
www.nieuwlanderfgoed.nl

Typewerk: *Aagje Kemper* (Pieters Producties, Lelystad)
Fotografie: *Wierd Massink* (Fotostudio Wierd, Lelystad)
Opmaak: *Kors de Waard* (Nieuw Land)
Coördinatie en eindredactie: *Elisabeth Hoffs* (Nieuw Land)